

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Федоренка Володимира Валерійовича «Військово-правове виховання військовослужбовців Збройних Сил України: соціально-філософський аналіз», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

В умовах сучасної мілітаризації системи міжнародних відносин, інтенсифікації воєнних приготувань, збільшення воєнних бюджетів, реформування та переозброєння збройних сил, інших силових структур більшості країн світу питання морально-психологічної готовності особового складу до виконання бойових завдань набуває особливого значення. Відтак, актуальність дисертаційного дослідження В. Федоренка не викликає жодних сумнівів.

Військово-правове виховання військовослужбовців, формування військово-правової свідомості, духовних, патріотичних, моральних і військово-етичних цінностей особового складу Збройних Сил та інших військових формувань України мають велику суспільну значущість в умовах побудови демократичної, соціальної, правової держави, розбудови Збройних Сил України, підвищення їх боєздатності. У світлі подій, пов'язаних з анексією Росією Криму та проведенням антитерористичної операції на сході України, особливої актуальності набуває комплексний соціально-філософський аналіз та практичне вирішення питань військово-правового виховання захисників Вітчизни, яке слід розглядати як важливий системоутворюючий чинник подальшої розбудови Збройних Сил України на основі саме європейських засад правової культури, правосвідомості та поведінки військовослужбовців.

Останнім часом збільшується увага науковців до проблем духовного потенціалу Збройних Сил України, світоглядно-ідеологічних основ їх розбудови, підготовки сучасного військового фахівця, здатного ефективно відповідати на виклики та загрози глобалізованого світу. Предметом наукових досліджень стають питання освіти та виховання особистості військовослужбовця. Значна частина цих наукових пошуків лежить в площині філософської, політичної, соціологічної, психологічної сфери.

Віддаючи належне теоретичній і практичній значущості попереднього наукового доробку, слід визнати, що військово-правове виховання як комплекс навчальних та методичних практик ще не стало предметом системного соціально-філософського аналізу, а розглядалось фрагментарно,

без урахування нових небезпек, загроз, викликів та ризиків міжнародній, регіональній та національній безпеці.

Необхідно зазначити, що рецензована робота виконана в межах наукової програми кафедри філософії Житомирського державного університету імені Івана Франка «Випробування людського буття: класичний і посткласичний дискурс» (НДР № 0111U000154), а також теми Науково-дослідного центру гуманітарних проблем Збройних Сил України «Соціальні аспекти реформування та розвитку Збройних Сил України» (державний реєстраційний номер 0104 та 004996).

Дисертант дотримується логічно обґрунтованої структури у побудові своєї роботи, що відповідає нормативним вимогам і дозволило реалізувати поставлені мету та завдання. У вступі обґрунтовується актуальність дослідження, здійснено системний огляд джерельної бази й оцінка ступеня розробленості теми, зазначені та проаналізовані вихідні методологічні підходи, принципи та методи аналізу. Дисертація структурована відповідно до цілей обраної теми. Чітко визначено мету, об'єкт, предмет, завдання, методи дослідження, його наукову новизну, практичне значення тощо. Оскільки в проблемному полі воєнно-філософської думки та споріднених з нею наук (дисциплін) спостерігається високий рівень дискусій, активне відстоювання авторських підходів, широкий спектр практичних рекомендацій, то зусилля автора щодо власної інтерпретації сутності, змісту, механізмів та інструментів військово-правового виховання також слід оцінити схвально. Виклад матеріалу здійснено на основі дедуктивного методу: від загального до одиничного, а це класичний спосіб презентації наукового тексту. Кожен розділ є своєрідним кроком у досягненні поставленої мети, органічно поєднаний з попереднім та відкриває горизонти подальшого дослідження обраної проблеми.

Наукова цінність дисертаційної роботи В. Федоренка полягає в тому, що в ній чи не вперше у вітчизняній соціально-філософській літературі розглянуто теоретичні й практичні аспекти військово-правового виховання та правової соціалізації військовослужбовців Збройних Сил України в сучасних умовах, проаналізовано виховні й навчальні практики військової діяльності, розкрито чинники, що впливають на поведінку воїнів. Надзвичайно змістовним виглядає матеріал, присвячений осмисленню особливостей військово-правового виховання військовослужбовців в умовах проведення антитерористичної операції.

Цілісному соціально-філософському осмисленню військово-правового виховання, як соціального процесу сприяло органічне використання на основі субсидіарності різних теоретичних і методологічних підходів, зокрема діалектичного й соціологічного аналізу, історичного й структурно-функціонального, інтерпретативного аналізу щодо таких базових понять, як «система», «структура», «виховання», «військово-патріотичне виховання», «функції», «принципи», «ефективність», «традиція», «військові цінності» тощо. Логіці здійснення та викладу базових положень дисертаційного дослідження сприяли загальнонаукові методи (аналіз і синтез, порівняння та узагальнення), а також принципи історизму, системності, об'єктивності та світоглядного плюралізму.

Для досягнення поставленої мети В. В. Федоренко спирався на ґрунтовну теоретичну й емпіричну базу. Зокрема, теоретичну базу дослідження становлять 307 найменувань першоджерел і матеріалів критичного характеру вітчизняних і зарубіжних вчених.

Не вдаючись до детального аналізу змісту дисертаційного дослідження, зупинюся лише на тих ідеях, які є, на наш погляд, найбільш цікавими й продуктивними в евристичному плані. Так, у першому розділі "Теоретико-методологічні засади дисертаційного дослідження" проаналізовано роль та місце армії в суспільному житті, генезу виховного процесу воїнів від античності до сьогодення. Значна увага приділена еволюції поглядів мислителів на взаємозв'язок армії і суспільства, місцю і ролі правового виховання воїнів. Не викликають заперечення і окреслені методологічні засади дослідження військово-правового виховання військовослужбовців.

У другому розділі "Військово-правове виховання військовослужбовців: сутність та діалектика становлення" охарактеризовано сутність, зміст та принципи військово-правового виховання, критерії його ефективності та розглянуто особливості правової соціалізації військовослужбовців. Слід зазначити, що свідченням самостійного підходу дисертанта у вирішенні зазначених дослідницьких завдань є розробка й обґрунтування авторської соціально-філософської концепції військово-правового виховання захисників Вітчизни, яка відображає процеси правової і соціально-моральної регуляції їх поведінки у вигляді цілісної системи, що формується і розвивається відповідно до загально-соціальних і специфічних закономірностей та функціонує на підставі правових норм, ідеалів та цінностей. При цьому дисертант обґрунтовано намагається з'ясувати, поглибити методологічну основу проблематики дослідження, донести авторське бачення сутності

поняття «ефективність військово-правового виховання», яке має соціальну й військово-правову природу і характеризується відповідною складністю та багатогранністю. При цьому інтегральну, сукупну ефективність військово-правового виховання, на думку дисертанта, необхідно аналізувати з огляду на діалектичний взаємозв'язок дієвості процесу військово-правового виховання та кінцевої ефективності у досягненні стратегічних цілей.

Цікавим і змістовним є розгляд природи і типів правосвідомості військовослужбовців Збройних Сил України як системи знань, емоційно-чуттєвих і вольових станів, а також ціннісних орієнтацій, що відбивають ставлення військовослужбовців до діючого права, законодавчо закріплених вимог і приписів їх службово-бойової і загальногромадянської діяльності.

Третій розділ присвячено теоретичним і практичним аспектам військово-правового виховання військовослужбовців Збройних Сил України. На думку В. Федоренка, воно, у поєднанні із заходами політичного, конституційного, організаційного характеру, ефективно впливає на стан військової дисципліни. У системний спосіб доводиться, що зміни в українському суспільстві, як, зокрема, і зміни у функціонуванні українських Збройних Сил вимагають створення адекватної соціально-філософської концепції військово-правового виховання військовослужбовців. В умовах глобалізації армії різних країн охоплені якісними змінами у характері військової діяльності, які включають зростання ролі в ній правової культури і правосвідомості військовослужбовців. Дисертантом звернено увагу і на роль в цьому процесі миротворчої діяльності Збройних Сил України.

Належна увага у цьому розділі відводиться аналізу традицій, звичаїв і військових ритуалів, котрі є специфічним різновидом соціальних норм регулювання поведінки і включаються в систему зовнішніх та внутрішніх умов і засобів, формують та уточнюють її. Доведено, що поступовий перехід Збройних Сил на контрактну основу комплектування веде до трансформації смислів таких звичних понять, як Батьківщина, патріотизм, обов'язок, честь і гідність, професіоналізм, відповідальність тощо. Нових характеристик набуває і діалектичний взаємозв'язок традицій і патріотизму з національною ідентичністю військовослужбовців.

Новаторським виглядає аналіз дисертантом військово-правового виховання, в умовах проведення антитерористичної операції, його особливостей, форм і методів, в епоху, за словами Жана Бодрійяра, «терористическої і воєнної пандемії». Розгляду піддаються різноманітні

підривні соціальні технології, де наочно можна побачити власну позицію автора.

Можна було б зазначити й низку інших позитивних моментів дисертаційного дослідження В. Федоренка. Водночас з приводу окремих питань хочеться висловити деякі зауваження та побажання.

По-перше, оскільки тема дисертаційної роботи належить до міждисциплінарного дослідження, то при висвітленні окремих її аспектів автор не завжди послідовно дотримується саме соціально-філософського підходу. Так, у підрозділі 2.3 розгляд проблем нормативного регулювання соціальної поведінки військовослужбовців та їх правової соціалізації мають, радше, соціологічно-філософську й юридичну, ніж соціально-філософську пресепцію.

По-друге, дисертаційне дослідження значно посилило б свій евристичний потенціал, якби національно-патріотичне, правове, політичне й морально-етичне виховання військовослужбовців розглядалось у контексті загальної гуманітарної політики української держави. Про це в дисертації говориться побіжно.

По-третє, поза належною увагою дисертанта залишилися проблема модернізації навчальних і виховних практик військової освіти, її майбутнє та еволюція, оскільки стрімкі зміни у сфері військової діяльності майже в усіх країнах світу викликають дискусії з цього питання. Глобалізація воєнної науки і технологій, артикуляція проблеми війни та миру як глобальної проблеми сучасності, – усі ці реалії впливають на розуміння змісту воєнної освіти, її місію у сучасному світі. Щоправда, ця проблема не є предметом дисертаційного дослідження.

По-четверте, більше уваги, на наш погляд, необхідно було звернути на порівняльний аналіз місця і ролі соціально-психологічних структур та військово-капеланської служби у підвищенні ефективності військово-правового виховання як Збройних Сил України, так і держав НАТО, зокрема Польщі, інших країн Центральної та Східної Європи. Цьому питанню в дисертаційній роботі присвячено лише 1,5 сторінки.

По-п'яте, доцільно було б змістовніше охарактеризувати форми правового виховання військовослужбовців, зокрема: правової освіти, правової підготовки, правової пропаганди, правової поведінки, самовиховання.

По-шосте, По-сьоме, цивільні працівники Збройних Сил України опинилися на периферії дослідницького поля здобувача. Але слід нагадати,

що в Україні з грудня 2014 р. працює спеціальна Консультативна місія ЄС, яка намагається привернути увагу керівників сектору безпеки і оборони до необхідності якісної підготовки саме цієї категорії громадян.

Утім, висловлені зауваження аж ніяк не применшують високий науково-теоретичний рівень рецензованої роботи і мають рекомендаційний характер та мають на меті лише прояснити окремі моменти, котрі розширюють розуміння запропонованої автором соціально-філософського аналізу військово-правового виховання як соціального явища. Гадаю, що вони спонукатимуть дисертанта до подальших досліджень із зазначеної проблематики.

В цілому дисертаційне дослідження В. Федоренка виконане на належному теоретико-методологічному рівні. Мова викладу тексту наукова і зрозуміла. Дисертаційна робота відзначається ретельно опрацьованим змістом, узгодженістю концепції та висновків, а її автор продемонстрував належну культуру логіко-дискурсивного мислення, здатність продукувати та належним чином презентувати нові ідеї. Висновки, які робить В. Федоренко, аргументовані, органічно випливають зі змісту роботи і не викликають заперечень. Вони підсумовують досягнуте у вивченні проблеми, а також окреслюють можливі перспективи подальших досліджень.

Результати дисертаційного дослідження, основні положення та висновки, сформульовані в дисертації, отримали належну апробацію на міжнародних, всеукраїнських теоретичних і науково-практичних конференціях. Автореферат та наукові публікації уповні відображають основний зміст дисертації. Основні положення та висновки дисертації висвітлено у 16 публікаціях, з яких 6 надруковано у вітчизняних фахових виданнях, 2 - у зарубіжних періодичних виданнях.

Важливість рецензованого дослідження, на нашу думку, полягає не тільки в теоретичному збагаченні соціально-філософського знання про військову сферу, армію як соціальний інститут, про правове виховання військовослужбовців, а й у його практичній значущості. Вони сприятимуть розробці сучасної концепції військово-правового виховання військовослужбовців, удосконаленню його методології і методики на сучасному етапі розбудови Збройних Сил України. Висновки і рекомендації дисертаційного дослідження можуть використовуватися командирами підрозділів і частин Збройних Сил України у практичній роботі з вдосконалення військово-соціальних відносин і таким чином сприяти зміцненню дисципліни і боєздатності військ, а також при розробці й

викладанні вузівських курсів та спецкурсів з філософії, соціальної філософії, філософської антропології, історії філософії, соціології, психології, військової психології, політичної філософії, політології, правознавства та морально-психологічного забезпечення діяльності військ, при написанні підручників і посібників, дипломних і курсових робіт.

Наукові розробки та практичні рекомендації дисертаційного дослідження сьогодні вже використовуються в аеромобільних військах ЗСУ Житомирського зонального відділу військового правопорядку, у навчально-виховному процесі у Житомирському військовому інституті ім. С. П. Корольова.

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що дисертація Федоренка Володимира Валерійовича «Військово-правове виховання військовослужбовців Збройних Сил України: соціально-філософський аналіз» є самостійним, логічно завершеним, цілісним науковим дослідженням важливої теоретичної і практичної проблеми, відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. за № 567, а його автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Офіційний опонент
директор Навчально-наукового інституту
гуманітарних наук Університету
Державної фіскальної служби України
доктор філософських наук, професор,

В. А. Мандрагеля